

KÂZIM KARABEKİR'İN EĞİTİM ANLAYIŞI VE ERZURUM VE KARS'TA AÇTIĞI OKULLAR

Kerime ŞAHİN

(Dr.)

<https://orcid.org/0000-0003-0643-0215>

ozdensahin0910@gmail.com

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire
Başkanlığı, Ankara / TÜRKİYE

Geliş Tarihi: 23.10.2025

Kabul Tarihi: 08.01.2026

Özgün Makale

DOI: 10.46953/askeritarih.1809281.

Öz: Milli Mücadele'nin önde gelen isimlerinden olan Kâzım Karabekir sadece askeri başarıları ile değil görev yaptığı bölgelerdeki yetim ve kimsesiz kalmış çocukların korunmaları ve eğitimleri için yaptığı çalışmalarla da öne çıkmıştır. Özellikle 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'da yüzlerce çocuğu himayesi altına almış ve açmış olduğu okullarda eğitim almalarını sağlamıştır. Karabekir bir eğitimci gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede açtığı okulları incelemiş ve buralarda verilen eğitim anlayışını hem pratikte hem de teoride kendi okullarında da uygulamaya çalışmıştır. Türk çocuklarının zekâsına ve yeteneklerine inanan Kâzım Karabekir geleneksel Osmanlı eğitim anlayışından farklı ve çağdaş olan bu anlayışla, çocukları çok yönlü yetiştirmeyi ve çeşitli becerilere sahip kılmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâzım Karabekir, 15. Kolordu, Erzurum Dar'ül Eytamı, Sarıkamış Ana Mektebi, Sanayi Gürbüzler Okulu, Eğitim

THE EDUCATION CONCEPT OF KÂZİM KARABEKİR AND THE SCHOOLS HE OPENED IN ERZURUM AND KARS

Abstract: One of the leading figures of Turkish War of Independence, Kâzım Karabekir has come to the fore not only with his military deeds but also with the endeavours he made for the protection and education of orphans and homeless children in the areas where he was sent on a mission. Especially as the Commander of the 15th Army Corps, he took hundreds of children under his protection in Erzurum and enabled them to have their education at schools he opened in the region. Just like an educator, Karabekir examined the schools that were opened by the United States of America in the area and tried to put their education concept into practice in his own schools both in practice and theory. Trusting in the intelligence and capabilities of Turkish children, Kâzım Karabekir aimed at facilitating children's acquisition of multi-faceted and various skills through a different and more modern understanding when compared to the traditional Ottoman education.

Key Words: Kâzım Karabekir, 15th Army Corps, Erzurum Orphanage, Sarıkamış Kindergarten, Industrial School for Teenagers, Education.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında şehit düşen veya malul askerlerin yaptıkları fedakârlıklar karşısında onların çocukları da düşünülmüş, sadece maluller değil ailelerinin de geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bununla ilgili olarak Doğu Cephesi'nde Kâzım Karabekir'in yaptığı çalışmalar oldukça önemlidir.¹

Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük katkıları olan Kâzım Karabekir 1919 yılının Mart ayında kendi isteği üzerine Doğu Anadolu'daki 15. Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Mondros Mütarekesi uyarınca Osmanlı ordusunun silahlarının teslim edilmesi ve askerlerin terhis edilmesi hükmünü bölgenin coğrafi şartlarını ileri sürerek geciktirmiş ve Ermenilerin Türk ve Müslüman halka karşı uyguladığı katliamların önüne geçmeye çalışmıştır. Erzurum Kongresi'nin toplanmasında önemli katkıları olmuş ve Doğu Cephesi Komutanı olarak Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu görevi sırasında yalnızca askerî faaliyetlerde bulunmamış, bölgede sahipsiz kalan çocukları da himayesi altına almış ve özellikle eğitimleriyle yakından ilgilenmiştir.²

Karabekir askerlik hayatı boyunca eğitimle iç içe olmuş ve 1936 yılında İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Milletlerarası Dil ve Tarih Kongresi'nde Kâzım Karabekir'i göremeyen Atatürk'ün de “Karabekir maarif, dil ve tarih konularıyla uğraşmış bir arkadaşımızdır” sözleriyle ifade ettiği üzere eğitimci kişiliğiyle de öne çıkmıştır.³ Gerek Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerekse de Millî Mücadele Dönemi'nde görev yaptığı bölgelerde savaşta ailelerini kaybetmiş kimsesiz yardıma muhtaç birçok çocukla karşılaşmış ve onları himayesi altına alarak modern sayılabilecek bir eğitim almalarını sağlamıştır. Doğu Anadolu'da Ermeni çocuklarına eğitim veren Amerikan okullarında uygulanan eğitim programından etkilenmiştir. Onun eğitim ve çocuk alanındaki görüş ve fikirleri yalnızca teoride kalmamış, özellikle 15. Kolordu komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu süre zarfında görüşlerini hayata geçirmek için çeşitli çalışmalarda

¹ Feyza Kurnaz Şahin; Osmanlıdan Cumhuriyet'e Harp Malullerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 340.

² Meral Kuzgun; “Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in Çocuk Terbiyesi ve Eğitimine Yönelik Görüşleri: Sarıkamış Ana Mektebi Örneği”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 19, Bahar 2020, s. 327.

³ Yasin Mahmut Akar; “Kâzım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarklı İbret Eseri üzerine Bir İnceleme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2007, s. 23.

bulunarak, savaş ve Ermeni terörü nedeniyle kimsesiz kalmış bakıma muhtaç Türk çocukları ile bir kolordu komutanı olarak kendisine verilen yetkiler çerçevesinde yakından ilgilenmiş ve çeşitli eğitim kurumları açmıştır.⁴

1. Kâzım Karabekir'in Erzurum'da Açtığı Okullar

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli katkıları bulunan Kâzım Karabekir, ağırlıklı olarak Erzurum'da gösterdiği yetim çocuklarla ilgili faaliyetlerine Tekirdağ'da başlamıştır.⁵ Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Tekirdağ'da 14'üncü Kolordu Komutanı olan Karabekir, birçok yetim ve yardıma muhtaç çocukla karşılaşmış ve onları himayesi altına alarak yakından ilgilenmiştir. 1919 yılının Mart ayında kendi isteği ile Doğu Anadolu'daki 15. Kolordu Komutanlığına atanmıştır.⁶

9 Nisan 1919'da Trabzon'a gelen Kâzım Karabekir 3 Mayıs'ta Erzurum'a gelmiş ve bu yolculuk sırasında karşılaştığı özellikle Bayburt'ta kimsesiz ve perişan bir durumda olan çok sayıda çocuğun Erzurum'a nakledilmesini emretmiş ve öteden beri hayali olan "çocuklar ordusu" oluşturma yolunda ilk adımlarını atmıştır.⁷ Erzurum'a geldiği zaman vilayet Dar'ül Eytamının, annesi babası Ermeniler tarafından öldürülmüş sokakta kalmış çocukların korunmasında yetersiz kaldığını gören Karabekir bu çocukların kolordunun himayesi altına alınarak çeşitli zanaat kollarında yetişmeleri için çalışmalarına başlamıştır.⁸ 24 Mayıs 1919'da Erzurum Dar'ül Eytamından ilk olarak 12 yaşından büyük çocuklar alınarak kolordunun sanayi takımlarına verilmiş ve terhis nedeniyle boşalan bu kadroların yerine Bayburt'tan getirilenlerle ve Erzurum'dan yeni

⁴ Nuri Köstüklü; Kâzım Karabekir'in Eğitim ve Çocuk Meselesine Dair Bazı Görüş ve Uygulamaları, Türk Yurdu, S 262, Haziran 2009, s. 1/11. Nuri Köstüklü; Kâzım Karabekir ve Eğitim, Çizgi Yayınları, Mayıs 2013, s. 97.

⁵ Safiye Kıranlar; Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923), Ankara, TTK Yayınları, 2013, s. 224.

⁶ Hürü Sağlam Tekir-Süleyman Tekir; "Eğitime Katkılarıyla Kâzım Karabekir", Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2017, C 3, S 2, s. 323. Meral Kuzgun; "Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in Çocuk Terbiyesi ve Eğitimine Yönelik Görüşleri: Sarıkamış Ana Mektebi Örneği", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 19, Bahar 2020, s. 330.

⁷ Kâzım Karabekir; Çocuk Davamız, Yay. haz. Ziver Öktem, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2015, s. 14.

⁸ MSB (Millî Savunma Bakanlığı) Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge: 74 (1,2). (MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivinde bulunan belgeler 16 Temmuz 2018 tarihli ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gereği 2020-2022 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmiştir.)

alınanlarla doldurulmaya çalışılmıştır.⁹ İlk etapta 600 çocuğun koruma altına alınması sağlanmış ve kolorduda bulunan mevcut ustalar iş öğretmeni, subaylarda terbiye ve okuma öğretmeni olarak görev yapmaya başlamışlar, kolordunun imkânlarıyla yetimler için Sanayi Mektebi, Leyli Eytam İbtidâi Mektebi, İş Ocağı, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdadisi ve Sarıkamış Ana Mektebi gibi eğitim kurumları açılmıştır.¹⁰

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği de bu mekteplerin açılmasını desteklemiş ve mali konuların da dikkate alınarak gerekli izinlerin alınmasından sonra faaliyet göstermesini istemiştir. Bununla beraber okulların idare şekli ve harcamaları konusunda düzenli olarak bilgi verilmesini de talep etmiştir.¹¹

Erzurum'dan 14 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine yazılan bir şifrede de Erzurum'un savaşın başından bitişine kadar muharebelere sahne olduğu ve dolayısıyla okul ve medreselerin tamamen yakılıp yıkıldığı, halkın Ermeni mezalimine maruz kalarak birçok çocuğun yetim ve sefil bir hâlde bulunduğu belirtilerek Erzurum ve Erzincan'da birer Leyli Rüşdi-î Askerî Mektebi açılması hakkında teşebbüslerde bulunulduğu bildirilmektedir.¹² Görüldüğü üzere Harbiye Nezaretinden de bu yönde izin almaya çalışan Karabekir bölgeden topladığı yetim çocuklardan oluşan bir "Yetimler Karyesi" kurmayı amaçlamıştır.¹³

Kâzım Karabekir 15'inci Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a atandıktan sonra karşılaştığı durumu şöyle özetlemiştir:

"Erzurum'a geldiğim zaman, anası, babası ya şehit olmuş veya Ermeni mezaliminden kaçmak için göç etmek zorunda kalmış çok sayıda çocuğun sokak ortasında aç biulaç ölüme mahkûm olduklarını gördüm. Vilâyet Darüleytamı ise sayıları binleri bulan bu çocukların himayesinde yetersiz kalıyordu. Ne me'mûrünü ve ne de bütçesi itibarıyla adedi binlere bâliğ olan bu çocukları mevt-i muhakkaktan kurtaramıyordu. Hem mütarekenin getirdiği asker sayısını sınırlandıran efrat adedini arttırmak hem de bize şehitlerimizin bir emaneti olan bu çocuklarımızı kurtararak yakın bir gelecekte kolordunun ve terhislerden sonra memleketin ihtiyaç duyduğu terzi, kunduracı, serrâc gibi meslek

⁹ Karabekir; Çocuk Davamız, 2015, s. 14.

¹⁰ H. Tekir-S. Tekir; s. 325.

¹¹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; S 152, Ocak 2023, Belge No.: 15-1, s. 57.

¹² MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 150, Gömlek: 30, Belge 30-1.

¹³ Kıranlar; s. 225.

ustalarını çekirdekten yetiştirmek üzere bu çocuklardan veli ve vasisi olmayanlar himaye altına alınarak tedrisata başlatılmıştı.”¹⁴

Bu arada Harbiye Nezaretinin 31 Temmuz 1919 tarihli yazısı ile “Leylî İbtidâî-i Askerî Eytam Mektebi”nin açılması emredilmiş ve bunun üzerine sanâyiye ayrılanlar “Gülbüzler Mektebi” adıyla Kolordunun sanayi takımlarına ayrılarak “Askerî Eytam Mektebi” yine bu kimsesiz çocuklardan kurulmuştu. Çocukların giyimlerinin ve çalışmalarının yer aldığı bir albüm ile Gülbüzler Mektebinin ders programını ve çalışmalarını gösterir bir cetvel takdim kılınmış ve aşağıda belirtilen hususların kabul edilmesi istenmiştir.

1- Kolordu sanâyiine marangoz takımının ve bir de bandonun ilavesi; bu suretle hem bu sanat dalında ders verilecek hem kolordu da bir bandoya sahip olacaktır.¹⁵ Özellikle Amerikan okullarında müziğin çocukların hayattan keyif almaları için yöntem olarak kullanıldığını gözlemleyen Karabekir kurduğu okullarda da müzik eğitimine önem vermiştir.¹⁶

2- “Kolordu Sanayi takımlarının her kolorduda bu şekilde kurulması ile hem birçok asker hem de himayeye ihtiyaç duyan birçok çocuk ölümden kurtarılmış ve memlekete faydalı olacak şekilde yetiştirilmiş olacaktır.”¹⁷

3- Leylî İbtidâî-i Askerî Eytam Mekteplerinin mutlaka kolordu veya fırka merkezlerinde açılarak kolordu ve fırka kumandanlarının himayesine ve kontrolüne verilmesi aksi takdirde bu çocuklar yine teftişsiz kalacak, yine bakılmayacak ve ölüme mahkûm olacaklardır.”¹⁸

15’inci Kolordu Sanâyi’ Gülbüzlerinin mevcudu 60’ı terzi, 60’ı kunduracı, 40’ı serrac, 20’si marangoz ve 20’si de mûzıkacı olarak çalışan toplam 200 çocuğu buluyordu.¹⁹

“Leyl-i Eytamı Askerî-i İbtidâî Mektebi ile Kolordu Sanâyi’ ve Müessesatı” talimatı gereğince bu okullarda okuyacak çocukların şu nitelikleri taşıması gerekiyordu:

¹⁴ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge: 74 (1,2).

¹⁵ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge: 74 (1,2).

¹⁶ Kuzgun; s. 335.

¹⁷ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge 74 (1,2).

¹⁸ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge 74 (1,2).

¹⁹ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, İSH Kol., Kutu: 160, Gömlek: 74, Belge 74 (1,2).

1- Anası babası ve bakacak hiç kimsesi olmayan sekiz ila on sekiz yaş arası çocuklar,

2- Bunlardan yedi, sekiz ve dokuz yaşındakilerden okuma yazma bilmeyenler Leyli İbtidâi Mektebine alınacaktır.

3- Dokuz ile on beş yaş arası okuma yazma bilenler yaşlarına göre İbtidâi Mektebine kaydedilecektir.

4- On ila on beş yaş arası okuma yazması olmayanlar Kolordunun Sanayi takımlarına alınacaktır.

5- On ila on iki yaşındakilerden yalnızca şehit subay çocukları Leyli İbtidâi Mekteplerine alınacaktır.

6- On beş ile on sekiz yaş arası olan çocuklar şimendifer ve otomobil imalathanelerinde istihdam edilecek, Kolordu Sanayi takımları ile otomobil imalathanelerine askerlik mükellefiyetleri bitene kadar bu işlerden çıkamayacaklardır.

7- İbtidâi Mektebinden daha sonra ailesi ortaya çıkanlardan çocuklarını almak isterlerse okul masraflarını ödemek zorundadırlar.

8- Okullarda kalan hiçbir çocuğa gece yatılı çıkma izni verilmediği gibi Erzurum'da annesi olanlara ise cuma günleri izin saati bittiğinde okulda olmak şartıyla izin verilir. Diğer akrabalar ise çocukları cuma günleri okulda ziyaret edebilecekti.²⁰

Kâzım Karabekir'in eğitim felsefesinde ekonomik gelişmeyi ve üretimi artırmak görüşü yatmaktadır. Amerikan eğitim sisteminin, eğitimi genel olarak üretime ve pratiğe bağlı olarak ele alan yaklaşımı Karabekir'in eğitim anlayışının oluşmasında etkili olmuştur.²¹ Bununla beraber teorik eğitim anlayışının da önemini kabul etmiş ancak çocukların dimağlarının gereksiz bilgilerle doldurulmaması gerektiğini ve eğitimde millî ve manevî değerlerin benimsetilmesini böylece onların ahlaki yapılarının da korunacağına işaret etmektedir.²²

Toplanan çocukların yetişmişlerin arasına karıştırılması mahzurlu olabileceğinden bunlar Yakutiye Kışlasında biraz yetiştirildikten sonra mekteplere veriliyordu.²³ Karabekir, bu okullarda yetişen çocukların bir kısmını kolorduda bırakıyor, diğerlerinin ise dışarıda iş bulmalarına yardımcı oluyordu. Daha zeki olanlarını ise özel eğitime tabi tutarak, askerî okullara gönderiyordu.²⁴

Okulların açılmasını ve faaliyete geçmesini müteakip Karabekir, 8 Ocak 1920 tarihinde bu okullara bir teftiş gezisi yapmıştır. Teftiş sırasında önce Ana Okulu ziyaret edilmiş ve oradan Sanâyi' Gürbüzler

²⁰ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; S 152, Ocak 2023, Belge No.: 16-1, s. 73.

²¹ H. Sağlam-Tekir, S. Tekir; s. 324.

²² Zekerîyya Uludağ; "Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yıl 1997, C 8, S 38, s. 484.

²³ Karabekir; Çocuk Davamız, s. 17.

²⁴ H. Sağlam-Tekir, S. Tekir; s. 325.

Okuluna geçilmişti. Heyet önce terzi, kunduracı, serrac ve marangoz olarak yetişen çocukların çalışmalarını görmüş ve yapılan işlere dair bilgi almıştı. Daha sonra derslane, yatakhane ve revir gezilmiştir. Sanayi Gürbüzler Okulunun teftişinin ardında Leylî Eytamı İbtidâ-i Askerî Mektebi teftiş edilmiştir. Teftiş sırasında birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar ziyaret edilmiş ve her sınıfta öğrenciler tarafından dersler hakkında heyete bilgi verilmiştir. Dershanelerin denetlenmesinin ardından yatakhane, yemekhane ve revir teftiş edilmiştir. Teftiş esnasında öğrenciler çeşitli marşlar seslendirmişlerdir.²⁵

15'inci Kolordu tarafından açılan ve eğitime başlanılan okulların sayısı ve bulundukları yerler ise şöyle idi: Kolordu Ana Okulu, Kolordu Sanâyi' takımları Gürbüzleri, Erzurum Leyli Eytamı İbtidâ-i Askerî Gürbüzleri, Erzincan Leyli Eytamı İbtidâ-i Askerî Gürbüzleri ve Erzurum 9. Fırka 20. Alay Gürbüzleri yatılı okulları, Hasankale 12. Fırka Pasinler Gürbüzleri, Azap 12. Fırka Topçu Alayı Gürbüzleri, Zanzak 12. Fırka Alayı Gürbüzleri, Horasan 12. Fırka 36. Alay Gürbüzleri, Aliçeyrek 12. Fırka 35. Alay Gürbüzleri, Iğırır 12. Fırka 35. Alay Gürbüzleri, Rize Cem'iyet-i İslamiyye Gürbüzleri, Abuislah 3. Fırka 11. Alay Gürbüzleri, Of 3. Fırka 11. Alay Gürbüzleri ve Van 11. Fırka Gürbüzleri gündüz okulları idi.²⁶

Mekteplerin teftişi sonucunda ise Karabekir okullarda eğitim gören çocukların hem sağlık açısından hem de öğrenim açısından çok iyi durumda olduklarının gözlemlendiğini ve eğitim programındaki hususlara riayet edildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte eksik görülen şu hususlarda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur:

1- Çocukların özellikle fen bilimlerinde ilerleme göstermesine çalışılmalı, bunun için hiç olmazsa yılda birkaç kere şimendifer, otomobil, tayyare ve projektör gibi araçlar gösterilmeli ve bu araçların toplumların ilerlemesindeki önemlerini daha iyi kavramaları sağlanmalıdır. Nitekim halkın pasif ve medeniyetten uzak görünmesinin nedenleri arasında yalnızca okuma yazma bilmemek değil, bu araçlara uzak kalmakta yer almaktadır.

2- Müzik eğitimi konusuna da daha fazla önem verilmeli, özellikle millî duyguları canlı tutacak şarkı ve marşların hep beraber ahenkle söylenmesine özen gösterilmeli,

3- Çocukların neşeli ve mutlu bireyler olarak yetişmeleri için her türlü çirkin, kaba ve korkunç söz ve eylemlerden uzak tutulmaları sağlanmalı,

4- İdman talimlerinde eğlenceli oyunlar da bulunmalı,

²⁵ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; ATA ZB KOL., Kutu: 17, Gömlek: 55, Belge No.: 55-4, 55-5.

²⁶ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; S 152, Belge No.: 15, Ocak 2023, s. 54-55.

Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2025, Sayı 37: 113-126

5- Çocukların olayları anlama ve açıklama, meydana geliş şartlarını tahlil edebilme gibi akli melekelerini ve muhakeme yeteneklerini geliştirecek şekilde eğitim almalı, zira çocukların geniş ve derin ilmi bilgiler almasına gerek yoktur,

6- Şehirdeki cami, çeşme, kışla gibi tarihi eserler tanıtılmalı, bunları inşa edenler hayırla anılmalı ve yeni neslinde böyle eserler bırakması teşvik edilmeli,

7- Çocukların Türkçeyi düzgün bir şekilde konuşabilmeleri ve etkili hitabet konusunda eğitim verilmeli,

8- Çocuklar okullara alındığı zaman boy ve kiloları ölçülmeli ve zaman içinde gösterdikleri büyüme hızı takip edilmeli,²⁷

Karabekir yukarıda belirtilen hususlardan da anlaşılacağı üzere çocukların sosyal ve kültürel alanlarda da yetişmeleri konusunu ihmal etmek istememiştir. Kendisinin yazmış olduğu bir nevi tiyatro diyebileceğimiz ve şarkılı operet olarak adlandırdığı sosyal faaliyetler ve şiir ve marşlarla eğitimde millî ve ahlaki değerleri aşlamayı amaçlamıştır. Özellikle “Türklük gururu”, “Türk’ün azim ve iradesi” marşlarla ve şiirlerle zihinlere yerleştirilmeye çalışılmıştır.²⁸

Eğitimde metot konusunda da bazı tavsiyelerde bulunan Karabekir’e göre muhakeme ve mukayeseye dayanan ve pratiğe ağırlık veren metotlar benimsenmelidir. Ezberciliğe dayanan metotlar kişilere “müteşebbis ruh” kazandırmadığı gibi devlette masabaşı bir görev alma düşüncesine yöneltmekteydi.²⁹ Eğitimin temelinde ekonomik gelişmeyi sağlayacak ve üretimi artıracak bireyler yetiştirilmesi olması gerektiğine inanan Karabekir’in bu düşüncesinin oluşmasında da Amerikan eğitim sisteminin üretime ve pratiğe önem veren yaklaşımı önemli olmuştur.³⁰

Çocukların eğitimi konusunda planlı ve çağdaş bir eğitim anlayışına dayanan bu çalışmalar İngiliz Yarbey Rawlinson’un da dikkatini çekmiştir. Doğu’daki bu Dar’ül Eytamlar hakkında İngiltere’ye çektiği mesajda şunları yazmıştır: “Yeteneksiz zannettiğiniz Türklerin en vahşi tanınan Doğu’daki çocuklarının nasıl eğitildiğini ve ne yetenek gösterdiklerini anlatmam mümkün değildir. Bir uzman gönderiniz, belki faydalanacağınız şeyler vardır.”³¹

Kâzım Karabekir, bunun kendi başarısı olmadığını, Türk çocuğunun doğasında var olan yeteneğin sadece açığa çıkarıldığını, bir program yapıp çağdaş gelişmeler izlenebilirse gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabileceğini ifade etmiştir. Çıraklık yöntemiyle yetişen

²⁷ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; S 152, Ocak 2023, Belge No.: 15 (1-6), s. 66-68.

²⁸ Köstüklü; Türk Yurdu, s. 5.

²⁹ age.; s. 6.

³⁰ H. Sağlam-Tekir, S. Tekir; s. 324.

³¹ Nurettin Gülmez; “Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün”, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 507.

çocukların beden, ruh ve zihin eğitimi olmadığı için sanatlarını kişisel boyuttan toplumsal boyuta taşıyamadıklarını, çocukların ilgi alanlarının on üç yaşından önce belirlenip ona göre ilgili alanlara yönlendirilmeleri gerekiyordu.”³²

2. Ana Mektepleri

Kâzım Karabekir’in açılışına önayak olduğu kuruluşlardan birisi de ana mektepleridir. 8 Ocak 1920’de Erzurum Ana Mektebi,³³ 28 Kasım 1921’de de Sarıkamış Ana Mektebini açmıştır. Kâzım Karabekir’in bu okulları açarken temel amacı, Anadolu’nun geri kalmış bölgelerinden başlayarak toplumun içtimai yapısını güçlendirmeye çalışmak olmuştur.³⁴

Kâzım Karabekir’in Sarıkamış’ta ana mektebi kurmasında Amerikan eğitim sistemi etkili olmuştur. Bölgede görev yapan Amerikan heyetlerinin himaye ettiği Ermeni çocuklarına verilen eğitim çalışmalarından etkilenmiş ve bu okulları ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerini ilk olarak anaokullarına ayırmış ve Amerikalıların bu okullarda çocukları hangi metotlarla nasıl hür ve yaratıcı bireyler olarak yetiştirdiklerine şahit olmuştur. Bu ziyaretlerinde ana sınıflarındaki dört yaşında çocukların masabaşlarında işçi gibi çalıştıklarını ve küçücük çocuklara hayatlarına nasıl hâkim olabileceklerinin de öğretildiğini³⁵ gözlemleyen Karabekir “Amerikalıların nasıl çalıştıklarını ana mekteplerinden başlayarak esaslıca tetkik ettim. Pedagoglarıyla sık sık görüştüm. Amerikalıların ne pratik adamlar olduğunu ve çocukların ruhlarını öldürmeksizin nasıl hür ve yaratıcı insan yetiştirdiklerini işitirdim, şimdi içlerinde gözlerimle görüyorum”³⁶ diyerek Amerikalıların eğitim metotlarını sadece ana mekteplerinde değil açtığı diğer okullarda da uygulamaya çalışmıştır.

Yalnız Amerikalılar Türk çocukları ile Ermeni çocuklarını karşılaştırırken Türk çocuklarının zekâ ve çeviklik bakımından Ermeni çocuklarından çok yüksek olduklarını belirtmeden geçememişlerdir.³⁷

Erzurum Ana Mektebinin açılışını Karabekir “*Mekteplerimizin bu yüksek vasfı etrafa yayıldıkça küçük çocuklarda gelmeye başladı. Vilayetin yetim evindeki bu kabil çocukların da himayemize alınması da rica olunduğundan, bir ana mektebi açmaya karar verdim. Oturduğum eve yakın bir bina hazırlattım. Birkaç da şehit ailesi buldurttum. Elbise,*

³² Gülmez; 2010, s. 507.

³³ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Ocak 2023, S 152, Belge No.: 15-3, 15-4, s. 61.

³⁴ Kuzgun; s. 335.

³⁵ age.; s. 334.

³⁶ Kâzım Karabekir; İstiklâl Harbimiz, II. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1146.

³⁷ age.; s. 1146.

karyola vesaire hazırlattım.” şeklinde anlatmaktadır. Sanayi Mektebine ve Leylî Eytam İbtidâî Mektebine gidemeyecek yaşta olan çocukların oluşturduğu özel Ana Mektebi iki haftalık bir eğitimden sonra şehrin ileri gelenlerinin de katıldığı bir törenle açılmıştır.³⁸

Sarıkamış Ana Mektebinin açılış töreni sırasında bir konferans veren Karabekir, okulun Amerikalıların okulları tarzında “tadil” ve “tensik” edildiğini belirtmiştir. Kars’ta Amerikalıların açtıkları Anaokullarında verdikleri eğitimi detaylı olarak inceleyen ve pedagoglarıyla sık sık görüşen Karabekir bu görüşmelerden edindiği izlenimleri şöyle anlatmıştır: *“Amerikalıların ne ameli adamlar olduğunu ve çocukların ruhlarını öldürmeksizin nasıl hür ve yaratıcı insan yetiştirdiklerini işitirdim. Şimdi içlerinde gözümle görüyordum. Daha ana mektebinden hayatla mücadeleye nasıl hazırlandıkları şayan-ı hayretti. Bizde yavrucakları nazlı, vesveseli, temiz, süslü velhasıl hayatla mücadeleden uzaklaştırmaya çalıştıklarını görmüştüm. Burada büsbütün iş başka. Dört yaşında yavrular önlükleri ile muhtelif masa başlarında sanki bir işçidirler. Hayata mahkûm olmaya değil ona hâkim olmaya alışıyolar.”*³⁹ diyerek Amerikan eğitim anlayışının çocukları hayata hazırlamaya yönelik olduğuna işaret etmiştir. Karabekir’e göre de ana okulu her ne kadar çocuğu okul hayatına hazırlıyor ise de bu çağda çocuğa sağlığını, zihinsel ve ruhsal gelişimini olumlu yönde etkileyecek melekeleri kazandırmalı idi. Bu yönlerden ana okulunun amacı iki temele dayanmalıdır. Bunlar a. İlkokula hazırlamak, b. Hayata hazırlamak idi.⁴⁰ Ona göre çocuk ana okuluna gitmeden ilkokula başlamamalıdır. Okulla daha önce tanışmamış ve yedi yaşına gelmiş bir çocuğun direkt ilkokula başlamasının çocuk üzerinde yıkıcı bir etki oluşturabileceği için beş yaşına gelen bir çocuğun önce ana okuluna gitmesi faydalı olacaktır.⁴¹

Kâzım Karabekir 28 Kasım 1921’de törenle açılan ve 70 öğrencisi olan Sarıkamış Ana Okulunda Amerikan eğitim anlayışını tatbik etmek istemiş ve bunun için ilk olarak çocukların el mahareti kazanabilmeleri için her masaya onar çocuk düşecek şekilde yedi masa kurdurmuştur. Bu masalar;

1- Kâğıt işleri masası: Kâğıt bükme, makas tutmak, üç ve dört köşeli kâğıt kesebilmek, oyuncak şekiller yapabilmek,

2- İğne iplik masası: İğneye iplik geçirme, teyel yapmak ve düğme söküp dikmek,

³⁸ Nuri Köstüklü; “Kâzım Karabekir’in Açtığı Okullar”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi / Dün Bugün Yarın, Temmuz 1985, S 5, s. 34.

³⁹ Karabekir; İstiklâl Harbimiz, II. Cilt, s. 1146.

⁴⁰ H. Sağlam-Tekir, S. Tekir; s. 328.

⁴¹ Kuzgun; s. 335.

3- Fikri terbiye masası: Çocuklar için küçük hikâyeler anlatmak, şiirler okumak (her masada dikkat edileceği gibi bilhassa bu masada İstanbul şivesi ile konuşulmasına dikkat edilmesi),

4- Çamur kum ve boya masası: Çamurdan yuvarlak, dört köşe gibi geometrik şekiller yapmak, tabak, bardak fincan gibi basit eşyaları çamurla yapmak,

5- Temizlik masası: Ellerin ve yüzün nasıl yıkanacağı, dişlerin, gözlerin ve kulakların temizliğinin nasıl olacağı gösterilir,

6- Güzel yaşayış masası: Suyun yemeğin nasıl yenilip içileceği, sofrada çatal, kaşık ve bıçağın nasıl kullanılacağı gibi sofrada adabının ve teşekkür etmek, bir şey değil gibi cevaplar vermek suretiyle adabımuâşeret kurallarının öğretilmesi,

7- Ağaç ve mukavva masası: Kibrit çöpleri ile şekiller yapmak, ağaç yontmak ve çöpleri boyamak gibi basit el becerilerine sahip olmaları ve basit görgü kurallarının öğrenmeleri sağlanır.⁴² Bu masalarda yapılan işler çocukların hem el becerilerinin hem de tek başlarına bir şeyler yapmak suretiyle kendilerine güvenlerinin artmasını sağlamaktaydı. Günlük yaşamda uyulması gereken görgü ve nezaket kuralları da pratik olarak öğretilerek çocukların sosyal hayata daha kolay uyum sağlamalarına çalışılmıştır.

Okulun açılış gününde Kâzım Karabekir Paşa bütün iş masalarını dolaşmış, bir taraftan çamurdan çeşitli cisimler yapmak bir taraftan da iğneye iplik geçirmek, tahta parçalarını yontmak, makasla kâğıt kesmek gibi faaliyetlerde onlara eşlik etmiştir.⁴³

Bu faaliyetlerde kullanılmak üzere yurt dışından tutkal, boya, resim oyuncak gibi malzemeler getiren Kâzım Karabekir⁴⁴ çocuğun okulu sevmesi için okulda kullanılan malzemelerin de onun dünyasına uygun olması gerektiğine vurgu yapmış ve bu amaçla oyuncak şeklinde yapılmış masaların, dolapların çocuğun nesneleri daha kolay tanımasını sağlayacağını belirtmiştir.⁴⁵

3. Sıhhiye Mektepleri

Kâzım Karabekir'in açılışına öncelik ettiği bir diğer okulda sıhhiye mektepleridir. Mayıs 1920'de bölgenin sağlık işlerini yürütecek personel ihtiyacının karşılanması için Erzurum'da bir Sıhhiye Mektebi açmıştır. Bölgede bulunan ebeler kurslara tabi tutularak diploma verilmiştir. Gürbüz Alaylarındaki çocuklardan da sıhhiye küçük zabiti

⁴² Karabekir; İstiklâl Harbimiz, II. Cilt, s. 1149.

⁴³ H. Sağlam-Tekir, S. Tekir; s. 329.

⁴⁴ Köstüklü; Türk Yurdu, s. 3.

⁴⁵ Kuzgun; s. 335.

ve baytar olarak yetiştirilmek üzere mektebe alınanlar olmuştur. Erzurum'da açılan bu okul 29 Eylül 1920'de Sarıkamış'a nakledilmiş okulun öğrencileri şehit ve malul subay çocukları ile yetim çocuklarından oluşmuştur.⁴⁶ Sarıkamış Hastanesinde öğretim yapan Sıhhiye Mektebi 1 Mayıs 1920'de birinci devre öğretiminin sona ermesiyle ilk mezunlarını vermiş ve otuzdan fazla öğrenci diploma almıştır. Mezun olan bu öğrenciler, Erzurum Vilayeti emrine verilmiş ve "Küçük Sıhhiye Memuru" ünvanı ile kazalara tayin olmuşlar ve Doğu vilayetlerinde sağlık konusunda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.⁴⁷

Okulun ikinci devre öğretimi ise Mart 1923 sonlarında tamamlanmış ve 20 öğrenci mezun olmuştur. İlk mezunlar "Küçük Sıhhiye Memuru" ünvanıyla atanırken ikinci dönem mezunları Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâletinden izin alınamadığı için görevlendirilememişlerdir.⁴⁸

Sonuç

Askerlik hayatı boyunca görev yaptığı yerlerde bulunan çocukların eğitimi ile yakından ilgilenen Kâzım Karabekir bu konuda en kapsamlı çalışmalarını 15. Kolordu Komutanı olarak atandığı başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu'da yapmıştır. Burada görev yaptığı yıllarda savaştan ve Ermeni teröründen etkilenmiş, anne ve babasını kaybetmiş muhtaç ve kimsesiz çocukları himayesine almıştır. Kâzım Karabekir okullarda öğretilen bilgilerin, günlük hayatta da bir karşılığı olması gerektiğini düşünmüş ve çocuklara ya da gençlere teorik bilginin yanında pratik eğitimin de verilmesinden yana olmuştur. Bu şekilde yetişen çocukların ileride de nitelikli ve üreten bireyler olarak ülke ekonomisine de katkı sağlayacağına inanmıştır. Dolayısıyla açtığı okullarda çocukların hem niteliklerine göre eğitim almalarını hem de meslek sahibi olarak yetişmelerini sağlamıştır.

Amerikan eğitim anlayışını da inceleyen Karabekir açtığı mekteplerde özellikle bu anlayışta eğitim verilmesi için çalışmıştır. Osmanlı eğitim anlayışından çok farklı olan bu yaklaşımla çocukların yalnız öğrenim değil, hayat tecrübesi kazanmaları ve sadece teorik değil pratik bir temele dayanan bir eğitim almalarını hedeflemiştir. Özellikle ana sınıflarında kendi kendine yetebilen özgüvenli bireyler yetişmesi yönünde bir eğitim programı uygulanırken ileri sınıflarda çocukların çeşitli spor ve sanat faaliyetlerinde bulunarak kendilerini geliştirerek hayata hazırlanmalarına imkân sağlanmıştır.

⁴⁶ Kurnaz Şahin; s. 340.

⁴⁷ Köstüklü; s. 124.

⁴⁸ age.; s. 125.

Kaynaklar

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (İstiklâl Harbi ve Ata ZB Kol.)

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yay., S 152, Ocak 2023.

AKAR, Yasin Mahmut; “Kâzım Karabekir’in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve *Şarklı İbret* Eseri üzerine Bir İnceleme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2007.

GÜLMEZ, Nurettin; “Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün”, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010.

KARABEKİR, Kâzım; Çocuk Davamız, Yay. haz. Ziver Öktem, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2015.

KARABEKİR, Kâzım; İstiklâl Harbimiz, II. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

KIRANLAR, Safiye; Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923), Ankara, TTK Yayınları, 2013.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; Kâzım Karabekir ve Eğitim, Çizgi Yayınları, Mayıs 2013.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; Kâzım Karabekir’in Eğitim ve Çocuk Meselesine Dair Bazı Görüş ve Uygulamaları, Türk Yurdu, S 262.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; “Kâzım Karabekir’in Açtığı Okullar”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi / Dün Bugün Yarın, Temmuz 1985, S 5.

KURNAZ ŞAHİN, Feyza; Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

KUZGUN, Meral; “Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir’in Çocuk Terbiyesi ve Eğitimine Yönelik Görüşleri: Sarıkamış Ana Mektebi Örneği”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 19, Bahar 2020.

TEKİR, SAĞLAM Hürü-TEKİR, Süleyman; “Eğitime Katkılarıyla Kâzım Karabekir”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, C 3, S 2, 2017.

ULUDAĞ, Zekeriyya; “Kâzım Karabekir’in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C 8, S 38, 1997.